

УДК 821.161.2682-3 (І.Франко)

ББК 83.3 (4 Укр)

НЕВІДОМІ СПОМИНИ ПРО ІВАНА ФРАНКА: НОВІ ШТРИХИ ДО СТОСУНКІВ ПОЕТА З ГАЛИЦЬКО-РУСЬКОЮ ІНТЕЛІГЕНЦІЄЮ

Р. В. Піхманець

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
кафедра української літератури Інституту філології;
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57; тел. +380 (342) 59-60-74*

У статті йдеться про майже невідомого мемуариста Василя Франка та його спомини про свого знаменитого родича. Вони доповнюють й увиразнюють складну й неоднорідну картину стосунків Івана Франка з галицько-руською елітою, допомагають збагнути деякі «темні місця» в його біографії.

Ключові слова: *Іван Франко, мемуаристика, художні експресії, автобіографічний дискурс, галицька суспільність, національна еліта, канонізація й міфологізація поета.*

Спогади (із власного життя чи про інших) поспішають писати в двох випадках: перед притвором вічності або ж коли намагаються приховати гріхи та виправдатися перед історією, сучасниками чи об'єктом своїх мемуарних спостережень. Внаслідок навколо видатних особистостей і доленосних подій часто створюється своєрідне зачароване коло, яке необхідно, умовно кажучи, позбавити магічної сили шляхом серйозного критичного аналізу або ж залученням нових джерел, аби збагнути істину.

До вивчення феномену, приміром, Івана Франка часто-густо залучаються другорядні й принагідні джерела інформації, спогади тих, хто не мав безпосереднього стосунку до описуваних подій, а лише десь колись мельком бачив або ж чув автора «Мойсея», і мовчазно ігноруються свідчення тих людей, кому випало ділити з ним гіркі життєві будні й негаразди – на тій підставі, що вони, мовляв, не вписуються в історичний канон, можуть скомпрометувати когось із чоловічих діячів національного руху. Така доля спіткала, зокрема, спомини Василя Франка, небожа письменника, сина його рідного брата Захара. Народжений 23 серпня 1889 року, він навесні 1915 року на вимогу австрійської воєнної інтендантури мусив підвозити батьковими кіньми провіант для потреб армії: Стрий, Миколаїв, Львів, Рава Руська... Та одного дня біля Жовкви вкрали коней. З'являтися без них на очі комендантові Василь не наважився, бо міг бути тяжко покараний, але й додому повернутися без документів не було змоги. Три дні (а радше – ночі) манівцями скрадався

до Львова, аби, залучившись підтримкою авторитетного стрийка, отримати в жандармерії документи ідентичності. Та Іван Франко, який мучився тоді від хвороби й самотності, умовив братанка зостатися в нього й разом переживати горе. Захар неохоче прийняв таку новину, бо, як писав братові, «тут ест ще робота в поли, то би дещо мені поміг», а «в такий час тяжкий Вам его утримувати певно буде затяжко», однак змирився з присудом долі: «если він Вам потрібний, то нехай зістанет у Вас якийсь час» [цит. за кн.: 4, с. 40, 41]. «Якийсь час» розтягнувся майже на дев'ять місяців. Отож, Василь був тим, хто, далєбі, найкраще знав обставини життя хворого письменника останніх його дев'яти місяців.

На цю тему Василь Франко опублікував свого часу дві праці: «З останніх днів великого Каменяра: Спомини про мойого стрийка І. Франка» (Народна воля, – 1957. – № 18–27) та «Останні дні І. Франка» (Календар УНСоюзу за 1956 рік). Та особливі надії він покладав на спомин «Мій стрийко Іван Франко», що мав бути надрукований в альманасі «Дрогобиччина – земля Івана Франка» (Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1973). Однак редколегія відхилила рукопис, бо автор нібито «нарушив деяких осіб, які були під тодішній час як мені, так і стрийкові немилі, бо ж то були особи – популярні інтелігенти у Львові» [9, с. 118]. Рекомендували викинути такі дражливі факти, але він відмовився, а відтак стаття не побачила світу. «А я на таку нагоду чекав з тим спомином майже 55 літ, щоби той спомин вмістити в добре безпечне місце, бо газета то пuste місце на такі речі. Хтось прочитав, а хтось ні, і газета йде на смітник. А вже таку книгу ніхто не викидає і такий спомин лишиться на довгі часи, але, на жаль, так не сталось, як я собі бажав», – зізнавався Василь Франко братовому синові Михайлові [там само, с. 122].

Не секрет, що стосунки в Івана Франка з галицько-українською елітою були складними й напруженими, набуваючи почасти драматичного забарвлення. І варто погодитися з думкою гімназійного вчителя Григорія Величка, що «галицька суспільність не вміла оцінити Франка, а радше не доросла до нього. Він був зовсім європейцем і поступовою людиною, а пересічні галицькі українці були заскоружлі в своїх поглядах, нетерпимі до нових думок, і тільки частина молоді повірила пророкові нових ідей і пішла за ним безоглядно, коли старші ставилися до нього недовірливо, з острахом, а часом і зовсім вороже» [2, с. 292]. Наслідки таких стосунків поета й освіченої громади були для першого, без перебільшення, катастрофічними. У його листі до Єлисея Трегубова від 30 листопада 1907 року прориваються гіркі зізнання: «Може, я сам дурію [...]. Діло не в грошах, а в моральній піддержці, якої я тут не маю серед найближчих мені людей. Живу як у пустині, ні з ким не товаришую, бо й людей таких мало, а найбільша часть таких, що соромишся їм руку подати» [16, 50, с. 337, 339]. Невдовзі ж із ним трапилася духовно-психічна криза й тілом опанувала тяжка хвороба.

Зрештою, про такий характер взаємин писав багато-хто з сучасників, але здебільшого принагідно або ж послуговуючись евфемізмами.

Натяки й алюзії на негідну поведінку «компетентних осіб» і декого з «визначних громадян» (та й комітету загалом, в обов'язки якого входила опіка над хворим), які майже нічого не робили, аби полегшити страждання письменника в останні місяці його життя, є в Олени Грозикової. Вона писала, як доводилося буквально вимолювати для хворого «дрібнички», як-то солодощі чи червоне вино, «котрим покріплявся до смерті». «Коли я пішла до одного визначного громадянина за допомогою, він скривився і сказав, що не треба некомпетентним людям мішатися в ці справи, бо на це є комітет, що опікується Франком» [5, с. 543].

Словоблуддя, лицемірство й дволичність «освіченої верстви» під час святкувань у 1913 році 40-літнього ювілею творчої праці письменника відзначав у «невиголошеній промові на академії в честь Ів[ана] Франка на II з'їзді українського студентства» Микола Євшан: «Канонізують ювілянта на батька народу», «вручать тобі в старі, безсилі руки гетьманську булаву і проклямають вождем», «несуть йому вінці, кадять гарними промовами», «признають авторитетом, з сльозою в очах говорять про трагічні молоді літа, прожиті серед реакції, апатії своїх і т. д. і т. д.», – перелічував він підлі кроки «прогресивного громадянства» в означеному напрямку. При цьому воно «делікатно обходить всі дразливі kwestії, які коли-небудь були поміж ювілянтом а суспільністю, зручно тушує правдиві свої відносини до нього, пластиром заліплює всякі немилі спомини, рани, злочини», а «відповідальність за те, що тебе спугнали молодого і здорового, скидають на якусь реакцію, занепад народного життя, культурний застій». Справжній смисл і завдання подібного «іменування своїх діячів геніями» зводиться до того, щоби приховати власні провини перед ними, а заодно самим прилучитися до їх величі: «взяти з чоловіка ті всі заслуги на себе, аби було можна похвалитися успіхами національної думки, національною літературою і наукою. Говориться: ми маємо такого заслуженого і великого чоловіка, наш Франко. Франко таким способом стає *нашою* власністю, а далі навіть *нашою* гордістю, *нашою* заслугою!» [7, с. 476].

Вказував на байдужість і зволікання «впливових членів» нашого політичного Олімпу під час висунення Франка на Нобелівську премію як про головну причину того, що ця нагорода не дісталася українському авторові, о. Йосип Застирець, який був, власне, ініціатором цих заходів. «Я нагадав собі вірш поета, повний іронії, в яким представив він сцену, як зійшлися люди на нараду, щоби звеличати свого заслуженого поета, і рішили – його перше убити, а відтак поставити для нього зі складок пам'ятник!», – писав він із болем у серці [8, с. 504].

Панотець Застирець зібрав багато матеріалів, які стосувалися справи призначення (чи, правильніше сказати, не-призначення) нагороди Нобеля Іванові Франкові. Але його архів після смерті власника 15 січня 1943 року безслідно зник. А за життя він не бажав ні публікувати ті документи, ні віддати на зберігання в НТШ. «Очевидно, врахувавши ситуацію, яка склалась навколо висунення Івана Франка на здо-

буття Нобелівської премії, і не бажаючи компрометувати тих, які не підтримали цієї кандидатури, Й[осип] Застирець просто не хотів, щоб ці матеріали були доступними кожному...», – припускають Роман Горак і Ярослав Гнатів [4, с. 96].

А згадана о. Застирцем поезія – співомовка «Цехмістер Купер'ян». Ідеться в ній про міщанина, який організував цехове товариство на оборону обложеного ляхами міста, що в підсумку й вирішило долю воєнної сутички. Однак слава обернулася для нього трагедією, бо земляки не дійшли згоди ні як віддячити йому за порятунок, ні як вшанувати. Врешті пристали на пораду «пузатого бурмістра», що, мовляв, «Поки він живий між нами, / То все нам завада». Отож «Зараз тут його убиймо, / На паль посадимо, / По смерті ж його оплачмо / І святим зробимо»*. Як порішили – так і вчинили, «А цехмістра Купер'яна / Навіть не питали» [16, 3, с. 138].

Усе ж характеризується «новітня співомовка» має віддалений і, сказати б, імпліцитний перегук із духовно-психічною біографією автора. У його літературно-творчому доробку є більш красномовне і різкіше оскарження галицько-української еліти – поезія «Як голова болить! Пожовклі карти...». Відправним пунктом художніх медитацій автора стала апокрифічна «Повість про діяння святих апостолів Андрія і Матвія, і наскільки постраждали [вони] в місті людоджерів, і як урятовані були Господом нашим Ісусом Христом, і яким чином навернені були люди ті в православну віру», яку він десь тоді (кінець 1901 року**) готував до друку***. У творчій свідомості Івана Франка власні митарства уподібнюються до Матвієвих страстей, якого тамтешні мешканці осліпити, отруїли й кинули до в'язниці «істи [...] траву солону», щоб через певний час подати його тіло на споживок своїм громадянам. Ті страшні події ліричний оповідач зіставляє з «датами» свого серця. Власне, читання давнього манускрипту мимовільно сколихнуло оту страшну здогадку й викликало відповідні асоціації: «І вже щеза з-перед очей рукопис, / І ту страшну історію читаю / У власнім серці [...]****» [16, 3, с. 171]. Отож і перед духовним зором постають вражаючі картини, «як я заблукався / У

* Таким чином і форма пошанівку сама собою оприявнюється: «І насиплемо над тілом / Могилу високу, / Будем поминки справляти / два рази до року». Схоже, що ця життєво-творча модель канонізації українською суспільністю своїх героїв та духовних світочів і лягла в основу (чи принаймні послужила поштовхом до її засновку) згадуваної концепції Миколи Євшана.

** Дата в першодруку поезії «2/ХІІ–1901».

*** Опублікована в виданні: Апокріфи і легенди з українських рукописів / Зібрав, упорядкував і пояснив Др Ів. Франко. – Т. III: Апокріфи новозавітні. – Б.: Апокріфічні діяння апостолів. – Львів: накладом НТШ, 1902. – С. 126.

**** У автографі вірша цю думку окреслено ще виразніше й опукліше: «А в серці квилить щось: Та се ж про тебе / Написано! Хоть оглянься! Схаменися! / Хіба тобі не видалено очі, / Коли в'язався ти на все життя? / Хіба ти сам себе так много літ / Не напував дурійкою, пустими / Ілюзіями? Чи замісто хліба / Ти не кормивсь травою польовою, / Немов худоба?» (16, 3, с. 403).

город – будь ім'я його прокляте! – / І поєно мене отруйним зіллям, / Як очі вибрано мені, щоб я / Не бачив, хто мене і пощо в'яже, / І як замісто хліба довго-довго / Я годувавсь ілюзії дивним зіллям». Навіч, таким чином, творчі проєкції апокрифічного сюжету про Матвія на власну життєву канву. «Історію святого поет сприймає як власну “внутрішню історію” (“*innere Geschichte*”), *інакомовлення* про власну долю, перипетії власного духовного життя, його апокрифічний *прецедент*», – зауважує з цього приводу Богдан Тихолоз [14, с. 99], а трохи нижче дешифрує і розгортає внутрішню структуру й творчі наслідки такого уподібнення: «Тож Матвій – це таки не Франко, але митець у-пізнає себе в ньому. Інший постає як “я”, “сам” – як інший [...], і в цьому немає парадоксу, лишень діалектична закономірність. В акті апокрифічної екзегези відбувається “злиття горизонтів” автора й персонажа. Алегорія прозора: апостол Матвій – це *немовби* сам поет (на цьому “немовби” варто наголосити), провісник правди і людський проводир, котрий ніс науку любові й справедливості, проте не був цілком почутий сучасниками. Країна люджерів – це знову ж таки *немовби* Україна – соціально й морально звалтована, до краю здеградована Вітчизна, котрої “з надмірної любови” не любив її великий син, знесилений “собачим обов'язком” – “...панщиною всього життя відробити ті шеляги, які видала селянська рука” на його зростання» [14, с. 99-100]. Моторошно ставало від подібних самозаглиблень, а серце душили сльози, біль і розпач. І не так навіть, зізнається ліричний суб'єкт, «за тим ридаю, що пропало: / Не за свободою, яка ніколи / Свобідна не була; не за тим щастям, / Що лиш у снах являлось та дразнило». Найстрашніше у всій тій історії для нього, як і для самого Франка, – «що, зведений / До стану траводної худоби, / Я тямки чоловіцтва ще не стратив» [16, 3, с. 171]. «[...] Тямки чоловіцтва ще не стратив» – це усвідомлення свого справжнього становища в суспільстві, своєї людської сутності і своєї місії, а отже – своєї духовної трагедії. Тільки ж на відміну від Матвієвої історії, ліричному оповідачеві (авторові) годі сподіватися на чудо – на візит Андрія і на порятунок. Та навіть швидкої смерті очікувати не варто. «Три дні ще, і тоді / Час буде вивести його», – не просто вирок суддів «люджерної» країни, – такий присуд долі. Тому «Не надійся нічого! / Мовчи і жди!» [16, 3, с. 172].

Причому ці художньо-творчі свідчення стосуються «зрілої» пори, коли Іван Франко уже мав славу й визнання і міг, здавалося б, насолоджуватися заслуженою пошаною. Ходіння ж муками почалися відразу після судового процесу 1877-78 років, що «впав на мене, як серед вулиці цегла на голову» [16, 49, с. 245]. Наслідки його для талановитого юнака були досить тяжкими і навіть катастрофічними з різних поглядів. Навколо проскрибованих витворилася атмосфера погорди й суспільного остракізму. Цькування й ширення найнеймовірніших чуток почалося відразу ж після виходу на волю. Відтак «не сама тюрма була для мене

найтяжчою пробою: засуд кримінального суду, а особливо те, що я опісля застав на світі, сто раз тяжчий і несправедливіший засуд усе суспільності, кинений на нас, страшенно болів мене. Мене викинено з “Просвіти”, заборонено приходити на “Бесіду” [...], а люди (з старших), котрі хотіли мати зо мною яке-небудь діло, видались зо мною тільки в секреті, що мене ще більше принижувало. [...] Старші народовці і попи нас цуралися, при нас стояла тільки горстка молодежи, тим часом коли нам самим треба було ще багато вчитися», – зізнавався він Михайлові Драгоманову в цитованому щойно листі [49, с. 245-246].

І таке ставлення супроводжувало поета усе його життя, тільки на різних етапах набувало інших форм і виявів, що й вилилося в поетичні строфи. На цьому шляху болю й страждань вирізняються два кульмінаційні чи, сказати б, опорні пункти, які надали стосунками Івана Франка з галицько-руською «освіченою верствою» нової якості.

1897 року вийшла в світ збірка оповідань Івана Франка «*Obrazki galicyjskie*» з передмовою «*Niesco o sobie samym*» і болючими контроверзами на кшталт «не люблю русинів» і «Русі не люблю» в ній. Політичні опоненти просто не могли не скористатися цим виступом для чергового елімінування, тобто виключення, видалення автора з українського громадянства, потайки сподіваючись знищити його остаточно. Вістря гнівно-суворих інвектив спрямовували проти кількох головних моментів, що їх намітив Юліан Романчук у «Смутній появі» (Діло. – 1897. – Річник XVIII. – Ч. 97. – Четвер 1(13) мая). По-перше, зізнання письменника – це нібито спроба спалювати русинів, що межі ними «нема характерів, що русин – то лінивий, неспосібний чоловік, без почуття ладу і без сили волі». По-друге, його підміна «правдивої любові», яка є «найвищим людським чувством і найвищою людською чеснотою», «загальнолюдськими ідеалами справедливості, братерства і любові», що, на переконання Романчука є лише «абстракційною любов'ю», «мало вартою» і такою, що «дуже часто криє під собою егоїзм, любов себе тільки самого». І по-третє, заміщення почуття любові «собачим обов'язком» і нав'язування останнього як головного морального й світоглядного імперативу [цит. за ст.: 6, с. 212, 211].

Як можна зрозуміти, опонент брав до уваги лише ті фрагменти зі статті «Дещо про себе самого», в яких автор нібито зізнавався в своїй нелюбові до русинів і до Русі. Водночас ці положення він тлумачив однією й у вигідному для себе світлі. Зокрема, не зважалося, що Франко, говорячи про русинів і своє ставлення до них, робив суттєві уточнення щодо того, про кого саме йдеться. Пояснював чи коригував автор пізніше і деякі інші свої твердження. І вони, ті уточнення, докорінно міняли суть справи, але ними нехтували, тому він без підпису надрукував у польській газеті «*Monitor*» статтю «“*Banita*” *Uranko*» («“Вигнанець” Франко»), щоб чіткіше донести до читача положення, висловлені в передмові до книги «*Obrazki galicyjskie*».

Отож, ведучи мову про свої почуття у ставленні до русинів, Іван Франко відзначав: «Так мало серед них знайшов я справжніх характерів, а так багато дрібничковості, тісного егоїзму, дволичності й пихи, що дійсно не знаю, за що я мав би їх любити, навіть не звертаючи уваги на ті тисячі більших і менших шпильок, які вони, не раз у найкращому намірі, вбивали мені під шкіру» [цит. за ст.: 6, с. 209]. І додавав при цьому: «Розуміється, знаю між русинами декілька виїмків, декілька особистостей чистих і гідних усякої пошани (говорю про інтелігенцію, не про селян!), але ці виїмки, на жаль, тільки стверджують загальний висновок». Вставна конструкція, як бачимо, висловлена з окличною інтонацією, що мало надати сказаному значущості й відповідних акцентів. А трохи нижче Франко «признається» «до ще більшого гріха: навіть нашої Русі *не люблю так і в такій мірі, як се роблять, або вдають, що роблять, патентовані патріоти* (курсив мій. – Р. П.)». Здебільшого акцентувалося й акцентується, на жаль, лишень на перших словах цього твердження, ніби й немає його продовження. У статті «“Вигнанець” Франко» автор доповнював: «Бо їх любов – ніяка не любов, їх послуги – то вовчі послуги, отож гріх, ще й смертельний, мав би д-р Франко, коли б любив Русь їх любов'ю» [20, с. 2].

У статті «Дещо про себе самого» йшлося, таким чином, про політичну еліту, а ширше – про інтелігенцію, призначення й обов'язок яких полягали якраз у перетворенні «сірої етнографічної маси» в націо- й державотворчу сили. І саме тому, що освічена суспільність не виконала своєї місії, виявилася не на висоті свого покликання, «Русь як раса», як етнопсихологічна сила була жалюгідною і вразливою з багатьох поглядів. «Чи, може, маю любити Русь як расу – сю расу отяжілу, незграбну, сентиментальну, позбавлену гарту й сили волі, так мало здатну до політичного життя на власному смітнику, а так плідну на перевертнів найрізніріднішого сорту?» – висловлював Франко свої думки у формі риторичних питань [цит. за ст.: 6, с. 209]. Відтак і на «світлу будучину тієї Русі», принаймні в близькій перспективі, він не сподівався, позаяк не бачив для того підстав.

Стверджуючи, що не любить Русі й русинів, Іван Франко весь час має на оці одну конкретну соціальну верству. На сторінках польського тижневика «Monitor» він, сказати б, розгортав цю свою тезу: «Хто лише ближче знає руські стосунки, хто пізнав цю так звану руську інтелігенцію, хто пригледівся до її політики, той може лише поаплодувати авторові». І вибухав цілою низкою риторичних питань, називаючи в такий спосіб «складники» тієї сили. При цьому авторові ніби дух спирало від самого переліку їх «патріотичних» зусиль на ниві служіння народові, і він свої інвективи перемерожував іншим питанням: «Кого він має любити?». «Адвокатів, котрі до нитки обдирають селянина в ім'я патріотизму, священників, котрі не кращі від них, урядників, які соромляться свого походження, словом, інтелігенцію, яка знає селянина лише з естради

публічних зібрань, яка, якщо й зробила щось, то певно щось негативне або таке, що псує й опізнює селянський рух?» А трохи нижче знову-таки в формі запитань деталізував обридливу сутність «провідної верстви»: «Кількох хитрунів, які свавільно прибрали до рук руську політику? Тих, які роками сварилися й жерлися між собою і довели до того, що їх повага в очах народу зійшла до нуля? Чи їх має любити д-р Франко?» [20, с. 1-2].

Друге, чого не хотіли помічати в зізнаннях Івана Франка його критики і «судді», це те, в якому значенні він вживає слово «русини» в цьому конкретному випадку і чому воно стосується лише інтелігенції. Адже ж автор визнавав, що є таки на Русі сила, гідна пошани й любові (селянство), і що навіть серед освічених верст «знає [...] декілька винятків, кілька осіб чистих і гідних усякої пошани». Логічно напрошувалося запитання, чому не їх, а всіляких негідників називає русинами? „І тут має рацію, – «захищав» себе Іван Франко від імені читача чи конкретно не названої особи: – повторює лише саме їхні слова, вони самі видали собі патент на всеруськість, вони, котрі політикували, не питаючи народу, чи він потребує їхнього непроханого опікунства. Побиває їх їхньою ж зброєю і добре, слушно це робить!» [там само, с. 2].

Це був надто складний період у житті Івана Франка, повен болю, внутрішніх катаклізмів і боротьби за виживання. На підтримку його стала тоді студентська молодь. Вона, за словами Володимира Гнатюка, «не тільки не відреклась від нього слідом за старшими “патріотами”, але, навпаки, поставила прийти йому в поміч по мірі своїх сил» [3, с. 221]. Студентство допомогло тоді поетові видати в «Академічній громаді» нову поетичну збірку «Мій Ізмарagd» з виплатою доволі значного гонорару, ухвалило заснувати фонд для підтримки українських письменників, маючи на оці перш за все «прикре положення» Івана Франка. Та головною своєю справою в цей час молодь вважала ювілей 25-ліття його літературної праці – «як демонстрацію проти поглядів старших інтелігентів, що хотіли елімінувати Франка, як колись, з-поміж української суспільності» [там само, с. 222].

Загалом 1898 рік проходив у Галичині під знаком святкових урочистостей. 30 жовтня в готелі Жоржа відбувалися ювілейні торжества з нагоди 25-річчя літературної й наукової праці письменника. На другий день у театрі імені Скарбка до 100-ліття нової української літератури – появи «Енеїди» Івана Котляревського – виставляли оперу «Наталка Полтавка» з Франковим прологом «Великі роковини». Він стосувався безпосередньо «столітніх відродин українсько-руської народності», та водночас був приурочений до виступу на політичну арену «Нової України» з її гаслами самостійної України і гаряче прийнятий глядачами і читачами (надрукований відразу ж у ЛНВ. – Т. VI. – С. 129-136). Крім цього святкували ще 250-ліття Хмельниччини, чвертьстоліття Товариства імені Шевченка... Заходи відбувалися, ясна річ, за безпосередньої

участі чи навіть «провідної ролі» Івана Франка, і всі вони, за словами Михайла Грушевського, «випали так імпозантно і з ідеологічного погляду серйозно і далекосягло, що ніхто навіть і не міг передбачити!» [6, с. 215].

Такий феєрверк всенародних святкувань, безперечно, мав епохальне значення. Він позначився насамперед на розвитку політичної думки й самосвідомості галицьких українців, а водночас призвів до деяких змін у ставленні галицько-української еліти, зокрема народовців, до автора «Перехресних стежок». Він був, як завше, активним гравцем у суспільно-політичних баталіях, і події 1898-1899 років неминуче мусили сяк чи так відбитися на його долі.

За спогадами дочки письменника Анни Франко-Ключко, 25-літній ювілей творчої праці батька «був переломним моментом у його житті. Він пройшов дорогу сумнівів, змагань, шукань і розчарувань і тепер бачив одну пряму дорогу перед собою: працю для з'єднання цілого народу в стремління до найвищої ідеї: будувати власну хату і жити в ній вільним самостійним життям» [17, с. 81]. Святкування стали переломним ще в одному аспекті: на них уперше після тривалого періоду суперечок, цькувань і спроб елімінувати з-поміж української суспільності навідалися його ідейні опоненти. Прийшли висловити свою пошану й признание зокрема Юліан Романчук та Олександр Барвінський. Якщо зважити, що практично всі урочистості 1898 року особисто для Івана Франка стали вагомим знаком його тріумфу, духовної величі й, сказати б, незнищенності, то такий їхній крок був радше вимушеним: львівський народовецький осередок, хотів він цього чи не хотів, а таки мусив врахувати реалії. Його очільники пішли ще далі і невдовзі звернулися до Михайла Грушевського й Івана Франка з пропозицією «об'єднання найліпших народовецьких елементів на соціалістичній програмі з нашим гуртком і з радикалами. Ми пішли назустріч сим бажанням соціалізації програми галицької інтелігенції і ввійшли в комітет реформи, а хоч скоро переконалися в несерйозності сих замірів і по кількох засіданнях вийшли, – я підчеркую тут сей момент як повну реабілітацію Франка, котру мусив дати йому (курсив мій. – Р. П.) сам народовецький осередок після його бунту і відставки 1897 року» [6, с. 215].

Відтак урочистості стали, за словами його дочки, «великим кроком вперед на шляху до замирення з його (батька. – Р. П.) противниками і ворогами серед власного народу» [17, с. 81]. Частково Анна Ключко-Франко має рацію, бо попри все ставлення галицько-української інтелігенції до Івана Франка, незалежно від їхніх політичних смаків й уподобань, таки змінилося. А втім, це були ті «попередні», згідно інтерпретаційної схеми Миколи Євшана, неминучі на шляху «канонізації» письменника «на батька народу» шаблі. «Наперед, коли молодий автор чи діяч суспільний не має за собою нікого, крім своєї сили і волі йти своєю дорогою, – мав намір сказати він тоді «прогресивному громадянству», –

над ним насміхається “monsieur Publicum”*, коли стає сильнішим і занадто дивиться на пальці, іритується, дише злобою, бойкує інтригами старається його спутати, національні згінники виганяють його з храму і п’ятнають, як Герострата, нарешті, стараються йому відібрати кусок хліба – так діється, поки такий “блудний син” не доживе до 25 чи 50 років своєї діяльності” [7, с. 476]. Тобто якщо раніше спроби елімінації проскрибованих були явними й відвертими, то після урочистостей 1898 року вони набули, що так скажу, більш вишуканих, а по суті – езуїтських форм. Судячи з усього, саме це мав на увазі Василь Стефаник, коли в листопаді 1898 року писав Ользі Кобилянській, що галицько-українська інтелігенція дещо змінилася в своєму ставленні до письменника. Щоправда, зміни полягали лише в тому, що «нині [вона] стала хитріша». «Краде Франкови голоси при виборах і рівночасно святкує его 25-літню працю, хоче Франкови конче закинути, що б’є мужиків по лиці, і радуєся его прологом на представленню “Наталки Полтавки”», – аргументував свою думку новеліст [13, с. 155]. Іншими словами, «замирення» було лише фасадом, видимим боком справи. Бо ж невдовзі Іван Франко вибухне болючими зізнаннями, коли порівняє свої митарства в Галичині з перебуванням Матвія в країні людоджерів, а в його творчій свідомості (та й у душевно-психічній природі загалом) посиляться, за спостереженнями Михайла Мочульського (див.: 11, с. 370-372), кризово-галюцинаційний струмінь.

А врешті в Франковому житті дійшло, що так скажу, до вендепункту зазначеної поезією «Як голова болить! Пожовклі карти...» екзистенційної ситуації, до болючих зізнань Трегубову і до тяжкої хвороби й душевних розладів. «Отже, можна радуватися... Всім, хто по манесенькій тернинонці влітав у вінець поета, всім, хто дрібненьку цеголочку ніс на його тюрму. І всім, чия хата завжди стоїть зкраю, і всім Пилатам, умиваючим руки, і всім добрим людям з добрими серцями, з поступовими гадками, з національною ідеологією, з соціальною рівністю на вустах. І всім редакторам поважних місячників, і людям, котрі викидали Франка з товариств, і всім, хто травив його ціле життя, і хто придивлявся тому спокійно. І всій нашій патріотичній поліції, і всій нашій суспільності», – з гіркотою в голосі ба навіть злісно-саркастично виповідав вину галицько-руській суспільності Гнат Хоткевич за її прогрішення перед Іваном Франком, вражений її байдужістю й, коли хочете, жорстокістю в ставленні до «свого Мойсея». Бо все його життя – «це безперервний акт оскарження всій українській суспільності!» [18, с. 395].

Тож можна зрозуміти жах і розпач Генрика Бігеляйзена, одного з тих небагатьох «благородних поляків», котрі не відвернулися від поета й не кинули в нього каменем в часи його скандально відомого конфлікту зі своїми співвітчизниками, викликаного статтею про Адама Міцке-

* Шановна публіка (фр.-латин.).

веча; за свідченням Ольги Роздольської, він «довго-довго вдивлявся в обличчя покійного», що «лежав на ліжку, прикритий стареньким подертим простирадлом, з-під якого просвічувало вкрите синіми плямами голе тіло крізь одну більшу діру», а потім, на годині польської мови, наказував студентам академічної гімназії, аби «пішли до хати покійного Франка й подивилися, як лежить найбільший поет галицької України, “taki biedne, jak cały wasz naród. Idźcie, idźcie, – казав він, – abeście zapomnieli sobie do końca swego życia oblicze tego wielkiego człowieka!”» Зустрівши ж на вулиці сина Роздольської, «казав, що, видно, не гідні ми бути мати між собою таку людину, як Франко, коли не вмiли краще дбати про нього за його життя і по його смерті» [12, с. 551].

Веду до того, що спогади Василя Франка не є повною новиною, – вони лише вносять нові, часом присутні штрихи в загальну картину. Тільки ж він назвав конкретні імена та з дитячою наївністю чи селянською простотою вказав на ганебні вчинки (зокрема й насамперед на деякі деталі поведінки очільника того згадуваного «комітету, що опікується Франком» Кароля Бандрівського, котрий, як він сам себе характеризував, проживав із письменником «як товариш в літах 1864-1887 і від 1903 до 28. 5. 1916» [1, с. 49]), чим порушив неписані правила пристойності в «благородному товаристві», зруйнувавши усталені схеми й шаблони «творців історії» (тих-таки «патентованих патріотів»). Уже через це одне його свідчення не могли бути оприлюднені в книзі «Дрогобиччина – земля Івана Франка».

Як такі, ці спомини дають відповідь на багато питань, пов'язаних із життєво-творчою парадигмою «дорогого стрийка» – та й не лише останніх років – і дозволяють дешифрувати в ній чимало «темних місць». Із них впливає насамперед, що «український Мойсей» жив дуже бідно в останні дні свого земного буття. Скажімо, аби перебути зимові холоди, необхідний був опал. І якщо спочатку обходилися сухим грушевим гіллям, яке Василь нарубував у саду, то вже на наступний день треба було думати про запас. Кароль Бандрівський запропонував купувати вугілля не на складі, звідки його могли привезти за адресою, а в нього – так буцімто обійдеться дешевше. Те вугілля доводилося возити по центнерові щоденно важкезним візком на двох колесах горбистими вулицями (близько двох кілометрів), а потім відром носити до пивниці. Мало того – опісля належалося ще того візка тарганити назад, бо він не влізався в браму, а полишати на вулиці було небезпечно (могли вкрасити). Так «через милосердя п[ана] Б[андрівського], що відпустив по максимальній ціні тонну вугля, я мусів хорого лишати самого в хаті і тягались з візком то сюди, то туди» [15, с. 22].

* Такий бідний, як весь ваш народ. Ідіть, ідіть, щоб запам'ятали собі до кінця життя свого обличчя тієї великої людини (пол.).

Щодень додавалися харчові проблеми, шалена дорожнеча... Дійшло до того, що аби не померти з голоду, Франко мусив просити брата допомогти харчами (хоча переданий Захаром у Львів через сина Бандрівського, поручника військових касарень у Дрогобичі, цілий мішок продуктів буцімто загубився в дорозі). І це при тому, що існував чималий ювілейний фонд письменника, з якого начебто можна було зняти за потреби необхідну суму*. Однак, як впливає з «Рахунків, розписок на гроші для утримання хворого І[вана] Франка Приюту для недужих січових стільців, Ц[еліни] Зигмунтовської, К[ароля] Бандрівського у 1915-1916 рр.», «на цю справу було використано лише невелику [його] частину» [4, с. 130]. Де поділися інші гроші, ніхто достеменно сказати не може: нібито частина пішла на видання ювілейного збірника, інша – на спорудження надмогильного пам'ятника, ще інша – на допомогу Іванові Трушу, котрий, пояснював Бандрівській дочці Анні, «дуже бідував» [17, с. 128]. Тільки живому Франкові не було за що жити й доводилося мало не слізно вимолювати то вугілля, то крупи... До слова зауважу, що, як впливає зі згадуваних рахунків і деяких інших свідчень, і в «Захисті для хворих УСС» Іван Франко лікувався не безкоштовно, – «він платив за перебування в ньому» [4, с. 130].

Опікун же підозрював Василя в махлярстві й нераціональному використанні коштів. Не раз траплялося, що він тягнув хлопця в магазин, де була куплена та чи інша річ, аби пересвідчитися, що той не присвоїв гроші, або ж вислуховувати «брутальні лекції» й звинувачення в марнотратстві. Але й Захарів син не дозволяв принижувати ні стрийка, ні себе, «а відбивався (від кривдника. – *Р. П.*), як від скаженого собаки». При цьому згадував і крупи, і вугілля, «і ще дещо». «Так що пан Б[андрівський] чуть не сказився зі злости і з тим пішов додому пожалітись своїй пані за зневагу панській достоїнності. Хіба можна такій знаній персоні закидати якісь там пару фунтів круп, що десь там по дорозі розгубилися? Певно, я повинен був про такі речі змовчати, бо хто ж таке бачив: таку поважну персону псячити та ще і злодієм називати – то є непростимий гріх» [15, с. 24-25]. Іван Франко підтримував небожа, але мусів терпіти приниження опікуна.

А врешті Кароль Бандрівський «відшукав якусь іншу жінчину (Стефанію Левинську, сестру відомого проповідника і священника Данила Танячкевича. – *Р. П.*) і наказав їй, щоби вона все держала під замком» [там само, 25]. Задум полягав у тому, аби «в такий спосіб змусити мене голодом вступитися зі Львова». І справді: за якихось три дні хлопець

* Ювілейний дар зберігався в касі товариства «Дністер». Під час «Галицької руїни» вона була пограбована російськими окупантами («забрано в готівці 18 чи 19 тисяч корон»). І хоча нанесені товариству «збитки повернула держава», «після відступу російської армії (22 червня 1915 року царські війська покинули Львів. – *Р. П.*) Франко не отримав ні копійки» (детальніше див. у кн.: 4, 30).

через безвихідне становище змушений був покинути «віллу». «Стрийко вже був не в силі тої події перебороти, тому що пан Б[андрівський] положив на ту справу свою тверду руку і своє я» [15, с. 26]. А Василь Франко подався в Січові стрільці [детальніше про це, а також про його воєнну одіссею див у «Спомині з моїх юних літ»: там само, с. 29, 79]. На все життя в його пам'яті залишилося безпорадне й якесь аж приречене, прощальне лепетання «українського Мойсея»: «І що той Бандрівський робить зі мною? Прямо живого заганяє мене в могилу» [15, с. 26].

Окрім згадуваної, каменем спотикання для франкознавців зостається проблема стосунків поета з Целіною Зигмунтовською. З нею у хлопця відразу склалися, м'яко кажучи, напружені стосунки. І хоча він не претендував, сказати б, на її територіальні привілеї й залишився біля хворого письменника більше по неволі чи, радше, з почуття родинного обов'язку, ніж із гарячого бажання, Целіна відразу жіночим чуттям збагнула небезпеку для себе і своїх планів. Утім, надамо слово мемуаристові, а властиво самому Франкові, що презентує «спільне» бачення: «Ось бачиш, оця пані, яка в мене жиє з двома дітьми... Я даю їм майже ціле отримання, діти ходять до гімназії, і це коштує гроші. А вона дістає по своєму чоловікови мізерну пенсію – 30 корон місячно. А я не можу і не дуже бажаю собі, щоби моїм коштом виховувалися діти не мого народу, які в будучности стануть нашими противниками» [15, с. 15].

Скільки душевного болю й драматизму в цих словах!.. Що Василь Франко нічого не вигадував і не перебільшував, свідчать інші джерела. Зокрема, Йосифа Ракочі (до заміжжя Янковська), яка винаймала квартиру в Целіни Зигмунтовської й залишила про неї, дalebі, найцікавіші спогади, писала, що «діти єї були у шовінізмі польсько-львівським виховані» й навіть матері не хотіли читати українських книг. Особливо «лихо поведився і Франка не любив» Целінин син Здіслав, хлопчик 14 літ* [цит. за кн.: 4, 37]. Не дивно, що коли поет відправив Зигмунтовську у вересні 1915 року з дому, то він, за словами Франка, «не попрощавшись навіть зо мною, вибіг наперед, приставши до польського легіону» [16, 50, с. 433].

А сторінкою вище оприявлено й причини, чому і як ця жінка опинилася тоді біля Івана Франка. «Я був змушений взяти єї до хати», – гірко зізнавався він племінникові по братові [15, с. 13]. «Змушений узяти», бо нікого ані з рідних людей, ані навіть тих, хто симпатизував чи принаймні розумів його, поряд не було: дружина в лікарні для душевнохворих, сини – в Січових стрільцях, а дочка – в Києві. Відтак «були і такі випадки, що я три дні лежав в ліжку, нічого не ївши, а навіть і без води» [там само]. І якби не приبلуда-грабіжник, що дезертирував із російської

* З її ж свідчень довідуємося, що Франкові доводилося не тільки тратити гроші на навчання дітей Целіни, а й принижуватися, залагоджуючи всякі витівки, конфлікти й «навчальні» проблеми Здіслава (див. там само).

армії (родом з України, до слова), а тоді промишляв злодійством у Львові, то хтозна, чи не скінчилися б тоді його земні страсті. «Непрошений гість» не тільки поведився чемно і взяв лишень те, чим господар добровільно поділився, а й допоміг встати, одягнутися, нагодував і пішов далі своєю дорогою.

«А я остався знова сам, мов пустельник, і якийсь жаль і туга мене огорнула за тим незнакомим, який впав жертвою війни і пустився на такі нечесні діла. Але я з его нечесного діла був дуже вдоволений з огляду на те, що ще нині жию. Бо моє положення перед его приходом було майже безвиглядне.

І так я жив 2 тижні, не роздягаючись і не вмиваючись...», – ділився Іван Франко своїм горем із небожем [15, с. 14]. То ж поява пані Зигмунтовської в домі була логічною й доконечною.

Зі спогадів Василя Франка з'ясовується й причина «прив'язаності» Целіни до хворого поета. Івана Франка вона, звісно, не любила й вийти заміж за нього не могла, бо, як пояснювала своїй квартирантці, «nie mogłam tego znieść, jak on zawsze w tej wyszywanej koszuli chodził i zawsze się zmi chłopami wodził^{*}», а допомагала йому головним чином із меркантильних міркувань^{**}. Окрім згадуваного утримання й навчання дітей, її розбурхана свідомість малювала сливе райдужні картини заміжжя своєї Зосі з сином письменника, і тоді вона зможе стати повновладною господинею «вілли». Навіть після того, як Іван Франко виповів їй помешкання, то приходила в бюро Кароля Бандрівського «з ріжними льотками, бо була певна, що вернеся назад мешкати назад до дому стрийка, та ще стати в будучині свахою. Вона і до мене не раз говорила, що коли Петро вернеся з війни, то буде женитися з її донькою, і тоді [вона] заживе як господиня дому»^{***} [15, с. 25]). Така версія збігається з іншими свідченнями осіб, які в ті дні перебували біля Франка: «Целіна Зигмунтовська вимагала записати їй хату» [4, с. 35]. Очевидно, з часом (а особливо коли в домі з'явився небажана персона з родинного кола) вона зрозуміла, що безпосередньо заволодіти майном не вийде, тому почала обмірковувати більш вишукані й, сказати б, легальні шляхи.

* Не могла-м того пережити, як він завше в тій вишиваній сорочці ходив і завше з тими хлопамі мав справу (пол.).

** Додалися також властиві їй співчуття людському горю й доброта сердечна. «П[ані] Зигмунтовська була спокійної вдачі, шатенка, висока зростом, сильно збудована, і всі роботи в помешканню своїм виконувала, а над бідними дуже милосердилася, виносячи для них і дрова, і хліб, і молоко за згодою дітей, відступала свою вечерю. Знана була зі своєї доброти цілій кам'яниці і для мешканців ulicy», – згадувала Йосифа Ракочі (цит. за кн.: 4, 38)

*** Як на те, Петро «не дуже ввічливо відносився до п[ані] Зигмунтовської» та й, треба гадати, до її доці залишався байдужим, зате любив конфітюри, які готувала її матуся на полишені Франком гроші. За інформацією з перших рук (Йосифи Ракочі), їх «поїдав все Петро по більшій часті зі своїми товаришами» (цит. за кн.: 4, 38).

Означену мотиваційну основу перебування Целіни Зигмунтовської в домі Франка (а це цілих сім місяців) підтверджують записані на магнітофонну плівку працівниками Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка спомини Софії Монджейовської-Гончар. Якось – щойно вона молодою 18-літньою дівчиною почала доглядати за німецьким поетом – у двері постукали, а коли Софія відчинила, то побачила на порозі старшу пані, яка прийшла відвідати хворого. На запитання, як її представити, жінка відповіла, аби сказати, що прийшла *маніпулянтка* (була прототипом однойменної повісті). Але Франко «не захотів її прийняти і відвернувся до стіни. Софія переповіла це відвідувачці. Та, навіть не попрощавшись, повернулася і пішла» [4, с. 137]. Таким чином, коли Франко мав навколо себе бодай якусь опіку або ж поряд був хтось із близьких (крівно чи духовно) людей, то він, як кажуть, на дух не переносив Зигмунтовську поряд, ба більше – «не хотів її навіть на поріг пустити, коли вмирав» [4, с. 35]. Означена картина виразно вимальовується принаймні щодо останнього відрізка життєвого шляху поета. Воно й зрозуміло, адже, як повідомляв він Василя Якіб'юка, селянина з Криворівні, в якого мешкав під час літнього відпочинку, «одною з причин моєї хвороби та її тяжкого стану були відносини тої жінки та її сина до мене» [16, 50, с. 433].

«Чорні духи», як фігурально Василь Франко називав своїх опонентів [див.: 9, с. 122], усе зробили, аби сформувати в суспільній свідомості образ нечемного й неосвіченого «хлопчиська з Нагуєвич», якому не варто довіряти. Нехай і так! «Хлопчисько неслухняний» теж має право на свою правду, тим паче, що він був безпосереднім учасником подій і бачив в Іванові Франкові не так навіть видатного письменника й великого громадянина, вождя чи Мойсея, як «дорогого стрийка». І саме його щирість і безпосередність, відсутність навиків таїтися за «правилами», «масками», «суспільними ролями» роблять його спомини безцінним джерелом франкознавчих студій.

Найбільшою своєю помилкою Василь Франко вважав те, що опівночі 1 березня 1916 року допоміг хворому потайки покинути будинок колишньої «дяківської бурси» при вулиці Петра Скарги у Львові, де містився «Захист для хворих УСС», й доплуганитися до власного дому, де не було ні палива, ні харчів [див.: 9, с. 123]. Пізніше його звинувачували, що, мовляв, якби не було тієї фатальної втечі, то Іван Франко ще довго й щасливо жив би на білому світі й написав багато прекрасних творів. Хоча сам поет, за свідченням його особистого лікаря Володимира Щуровського, пояснював свої дії «почуттям близької смерті і тугою за рідним домом» [19, с. 550]. А їх ніяка сила спинити чи побороти не могла. До слова зауважу, що Маркіян Колодій писав про дві втечі письменника з притулку [див.: 4, с. 81], а спроб його полишити він робив, згодом, чимало. Це був той епізод страстей Франкових, про який згадувала

Зоня Монджейовська-Гончар, сестра милосердя, яка за ним тоді доглядала:

Одного дня вранці під кінець місяця квітня (дата неточна. – авт.) покликав мене до себе та й каже:

– Сідайте, панно Зоню, отут, близько мене, щось вам скажу. Я не можу спати, і нині над ранком розступилися стіни і прийшли до мене Бог, мій Бог, – не лякайтеся, панно Зоню, – так, то був Бог, і каже: «Іване, подай свої руки! Чи ти віриш у мене?» – «Вірив і вірю, Боже, люди мене не зрозуміли!» – кажу. «Ти маєш у своїх пальцях дроти. Іди до свого дому, я вийму тобі ті дроти з рук і дротики з пальців, і ти будеш здоров, вічно здоров і дужий. Ходи!». Панно Зоню, збирайтеся й ходіть зо мною. Піду додому!

Знаючи, що він дуже хворий, я умовляла його залишитися, тим більше, що ординуючий лікар д-р Броніслав Овчаровський та д-р Щуровський доручили успокоювати його й держати в постелі. Коли я таки не послухала його, він увесь день нарікав, що всі його залишили, опустили, що він сам на світі. Та вночі прикликав свого братанича Василя, той поміг йому зодягтися, і він доволікся непомітно до своєї вілли при вул. Понінського, 4, а це на другому кінці міста.

Всі кинулися вранці шукати його, найшли й дивувалися, звідки він узяв сил – зробити таку дорогу [10, с. 545-546].

То ж Василеві докори собі, муки совісті й почуття провини – надумані й перебільшено загострені.

Повернувшись із війська додому, Франків братанок оформився на роботу на фабрику дистиляції нафти «Польмін» у Дрогобичі. Якийсь час працював у 1930-ті роки за контрактом на Наддніпрянщині, про що залишив цікаві спогади «Що я бачив і пережив на Радянській Україні» [див.: 15, с. 87-100]. У роки Другої світової війни перед приходом советської армії полишив із сім'єю батьківщину й виїхав за кордон. Спочатку жили в Польщі (м. Козель), а протягом 1945-46 років у Баварії (в містечках Швабмінхен і Фіссені). Потім митарства емігрантського життя перебували в таборах для переміщених осіб у Міттенвальді. У 1951 році отримали дозвіл на проживання в США, куди й переїхали і де він помер 6 грудня 1980 року. Окрім характеризованих, Василь Франко залишив інші мемуарні свідчення, які демонструють гостроту спостережень автора, його безкорисливе служіння національній справі й безкомпромісність суджень, коли йдеться про принципові речі, і які опубліковано в книзі його споминів.

Література

1. Бандрівський К. Спогади про Франка-школяра / Карло Бандрівський; Упорядкування, вступна стаття і примітки Михайла Гнатюка // Спогади про Івана Франка. – Львів: Каменяр, 1997. – С. 49-54.

2. Величко Г. Спомини про Івана Франка / Григорій Величко // Спогади про Івана Франка. – С. 288-293.
3. Гнатюк В. І. Франко і Наукове товариство імені Шевченка / Володимир Гнатюк // Спогади про Івана Франка. – С. 221-223.
4. Горак Р. Іван Франко / Роман Горак, Ярослав Гнатів. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. – Книга десята: Quo tendis. – Ч. 2: У притворі вічності.
5. Грозикова О. Останні дні Франка / Олена Грозикова // Спогади про Івана Франка. – С. 541-545.
6. Грушевський М. Апостолові праці / Михайло Грушевський // Спогади про Івана Франка. – С. 199-221.
7. Євшан М. Критика; Літературознавство; Естетика / Микола Євшан; Упорядкування, передмова та примітки Н. Шумило. – К.: Основи, 1998.
8. Застирець Й. Зі споминів про блаженної пам'яті д-ра Івана Франка / Йосип Застирець // Спогади про Івана Франка. – С. 501-505.
9. Листи Василя Франка / Публікація і примітки Романа Горака // Дзвін. – 1998. – №№ 5-6. – С. 113-124.
10. Монджейовська-Гончарова З. спогад про Івана Франка / Зоня Монджейовська-Гончарова // Спогади про Івана Франка. – С. 545-546.
11. Мочульський М. З останніх десятиліть життя Івана Франка (1896-1916) / Михайло Мочульський // Спогади про Івана Франка. – С. 364-393.
12. Роздольська О. Спогад про поета / Ольга Роздольська // Спогади про Івана Франка. – С. 550-553.
13. Стефаник В. Повне зібрання творів: В 3 т. / Василь Стефаник. – К.: Видавництво Академії наук Української РСР, 1949-1954. – Т. 3: Листи.
14. Тихолоз Б. Психодрама Івана Франка в дзеркалі рефлексійної поезії: Студії / Богдан Тихолоз. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2005.
15. Франко В. Спомини / Василь Франко; Упоряд. З. Франко, Є. Паранюк. – Львів: ТЗОВ «Дизайн-студія “Папуга”», 2015.
16. Франко І. Зібрання творів: У 50 т. / Іван Франко. – К.: Наукова думка, 1976-1986.
17. Франко-Ключко А. Писання / Анна Франко-Ключко; Упорядник, редактор, автор вступної статті і коментарів Михайло Шалата. – Дрогобич: ПП «Посвіт», 2006.
18. Хоткевич Г. Зі споминів про Франка / Гнат Хоткевич // Спогади про Івана Франка. – С. 393-396.
19. Щуровський В. Іван Франко серед Українських Січових стрільців / Володимир Щуровський // Спогади про Івана Франка. – С. 548-550.
20. “Vanita” Franko // Monitor. 1897. – №№ 21-23. – 23. V. – С. 1-2.

Стаття надійшла до редакційної колегії 18.11.2015 р.

*Рекомендовано до друку д.ф.н., професором Голодом Р.Б.,
д.ф.н., професором Крисою Б.С.*

**UNKNOWN FLASHBACKS ABOUT IVAN FRANKO:
NEW STROKES TO RELATIONSHIPS OF POET WITH GALICH-
RUSS ELITE**

P. V. Pihmanets

*PriCarpathian national university named by Vasyl Stefanyk; Department of
Ukrainian literature of Institute of philology;
76000, Ivano-Frankivsk, Shevchenko str., 57; ph. +380 (342) 59-60-74*

The article is devote to almost unknown bibliographer Vasyl Franko and his flashbacks about the famous relative. They complement and underline the difficult and heterogeneous picture of relations of Ivan Franko with Galich-Russ elite which helps to understand some «dark places» in his biography.

Keywords: *Ivan Franko, bibliographer, artistic expressions, autobiographic discourse, Galich public, national elite, canonization and mythologization of poet.*